

„senki sem várja, hogy egy orvostörténész operáljon ...”

*Beszélgetés Dr. Dr. h.c. Harald Zimmermann professzorral,
akadémikussal, a magyar történelem „nagykövetével”*

Professzor Úr, az Ön munkásságát sokan ismerik, de pályájáról, életéről nemigen tudnak. Bizonyára sokan meglepődnek azon az életrajzi adaton, hogy Ön Budapesten született. Hogyan kötődik a családja Budapesthez?

Erdélyi szász családból származom. Anyai nagyapámnak, aki szőrmekereskedelemmel foglalkozott, Brassó, Lipcse és Bécs mellett 1910-től fogva Budapesten is volt irodája, a Nádor utca 14-ben. A 20. század elején a család Budapesten élt. Édesanyám itt járt iskolába, kiválóan megtanult magyarul. Nagyapám 1919-ben döntött úgy, hogy Bécsbe költöznek, de a budapesti iroda továbbra is működött. Édesapám, Dr. Rudolf Zimmermann Besztercéről származott. Szüleim házasságkötése után nagyapám a fiatal jogász vejére bízta a budapesti cég vezetését, így kerültek szüleim Budapestre. Itt születtem 1926. szeptember 12-én. Az Istenhegyi úton laktunk.

A magyar nyelvel is már gyerekkorában megismerkedett?

Sajnos nem. A családban németül beszélünk, szüleim a magyar nyelvet olyankor használták, amikor valamit nem akartak a gyermekek tudomására hozni. Mire iskolába kerültem, már Bécsben éltünk. A gazdasági válság idején a budapesti cég az egész vállalkozással együtt megszűnt.

Ezek szerint az erdélyi szászok története iránti érdeklődést a családból hozta magával?

Feltétlenül. Az erdélyi szász kötődés ébrentartása családjunkban evidencia volt. Az imént említett nagyapám a Bécsben élő erdélyi szászok egyesületének (Verein der Siebenbürgen Sachsen in Wien) tagja, majd egy ideig elnöke is volt. Nem véletlen, hogy az első történeti témájú dolgozatomat – még gimnazistaként – az erdélyi szászokról írtam. Nagy öröm volt számomra, hogy e dolgozat írására készülve külön engedélyt kaptam, hogy dolgozhassam a bécsi Nationalbibliothekben. Lehetőségem volt arra, hogy a dolgozatot magam olvashassam fel az Egyesület ülésén. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy a szászok és a magyarok történetével való foglalkozás számomra mindig is inkább hobby maradt.

Mindenesetre egy nagyon termékeny hobby, hiszen számos tanulmányt, sőt könyvet is publikált e témában! Ezek szerint a gimnáziumból egyenes út vezetett a bécsi egyetem történeti studiumai felé.

Azt éppen nem mondhatnám! 1944-ben hadi érettségivel fejeztem be a középfokú tanulmányaimat. A háború a történeti érdeklődésemet is háttérbe szorította. Amikor 1946-ban megkezdtem a első szemesztert a bécsi egyetemen, elsősorban a teológia érdekelt. A lutheránus családi háttérrel természetesen az Evangélikus teológiai Karra iratkoztam be. Azután

a Bölcsészettudományi Karon történelmet, művészettörténetet és nem utolsósorban a Jogi Karon jogtörténetet hallgattam.

Melyiket gondolta a legfontosabbnak?

Akkor a teológiát gondoltam a legfontosabbnak. Először a teológiai stúdiumot fejeztem be, 1949-ban tettem záróvizsgát; majd 1950-ben doktoráltam. Témavezetőm Kühnert professzor volt, a téma pedig az osztrák protestantizmus ellen kiadott ediktumok 1520 és 1610 között. E témát nem a későbbi témavezetőmtől kaptam, hanem családunk egyik barátjának, Dr. Josef Kahlbrunnernek az ötletéből merítettem. Ő az Udvari Kamarai Levéltár főlevéltárosa és udvari tanácsosa volt. A téma feldolgozásához történeti és a történeti segédtudományok – elsősorban a paleográfia – területén szerzett ismeretekre volt szükségem, emiatt fogtam újból – és intenzívebben – a történelem tanulmányozásához. A paleográfiában az Institut für Österreichische Geschichtsforschung levéltáros-képző kurzusain mélyedtem el. Ilyen előtanulmányok után jelentkeztem Kühnert professzornál az említett doktori témával.

A teológiai doktorátus megszerzése után folytatta és befejezte a történeti tanulmányait is?

Igen, de külön engedéllyel. A teológiai doktorátus után kötelező lett volna azonnal egyházi szolgálatba állni. Egy dél-burgenlandi faluban kellett volna lelkészként gyakorlatot szerezniem. A történeti tanulmányok befejezéséhez szabadságot kellett kérnem a püspökömtől. A szabadságot első alkalommal két évre kaptam, amíg a történeti disszertációm elkészül. 1952-ben fejeztem be disszertációmát Lhotsky professzor vezetésével. Lhotsky középkorkutató volt, és éppen Thomas Ebendorfer (1388–1464), a bécsi egyetem teológia professzora egyik kéziratot munkájának kiadásán dolgozott. Lhotsky témavezetése és a tőle kapott téma (Ebendorfernek az egyházi schismáról szóló *Tractatus*ának feldolgozása) jóvaltárból kezdtem a reformáció időszaka helyett a „sötét” középkorral foglalkozni.

Úgy tűnik, ekkor pedig a teológia kezdett háttérbe szorulni az életében ...

Látszólag igen, hiszen teljesen a történeti disszertációval foglalkoztam, illetve 1950-től intenzívebben a paleográfiával a leendő levéltárosok társaságában. Az 1952-ben megvédett bölcsészdoktori disszertációval a második doktorátusomat is megszereztem, de még nem fejeztem be a levéltáros-kurzusokat. Így újabb szabadságot kaptam a kötelező lelképásztori gyakorlat teljesítése alól. 1953-ban államvizsgáztam, és a levéltárosi diplomát is megszerkeztem.

Következett tehát a lelkési szolgálat?

Még mindig nem. 1953-ban, a levéltárosi végzettség megszerzését követően Leo Santifaller, az Institut für Österreichische Geschichtsforschung igazgatója felkért, hogy vegyek részt a „*Regesta imperii*” kutatási programban. A szerződésem két évre szólt, így újabb szabadságot kellett kérnem. 1955-en kineveztek a bécsi egyetemre Santifaller asszisztensének a Középkortörténeti Tanszéken. Santifaller egyetemi tanárként indította a 10. századi pápai oklevelek regesztáinak összcállítást célzó programot, és katolikus létére egy protestánst vett maga mellé. 1958-ig tartott a püspöktől kapott szabadság ideje. Ekkor az addig végzett egyháztörténeti munkáim alapján felmentést kaptam a lelkési gyakorlat elvégzése alól, és 1959. április 26-án pappá szenteltek. Ennek értelmében jogosultságot szereztem lelkési állás betöltéséhez, de erre soha nem került sor.

Meddig maradt a bécsi egyetemen?

Asszisztensként 1962-ig, 1961-ben habilitáltam ugyancsak Bécsben, a következő évben pedig már docensként dolgoztam. Hamarosan az Osztrák Tudományos Akadémia munkatársa lettem, ebben a munkakörben maradtam 1967-ig. Alkalmanként, meghívásra, helyettesítéssel.

Hol és mikor lett professzor?

Először a Saarbrücken-i egyetemen 1968-ban. Oda is helyettesként kerültem, Bécsből jártam előadásokat tartani. Megújult az egyetem: de nem pályázattal, hanem meghívással alakítottak ki egy nemzetközi összetételű professzori kart. 1968 nagy változást hozott. A diákok követelései nyomán nem lehetett asszisztenseket foglalkoztatni, helyette a diákok – díjazás fejében – segítették az egyetemi tanárok munkáját. Ekkor verbuválódott az a csapat, nyolc-tizenkét hallgató, akik irányításommal a pápai oklevelek regesztáinak összeállításán és kiadásán kezdtek dolgozni. Másképp aligha lehetett volna ezt a mennyiségű munkát elvégezni, amely tízezer oldalnyi kéziratos szöveg feldolgozását jelentette. Számítógép segítségével nélkül, cédulázó adatgyűjtéssel csakis így lehetett eredményt elérni. A legkiválóbb diákjaim, C. Servatius, K. Herbers és H. H. Kortüm ma kinevezett egyetemi tanárok a német felsőoktatásban. Tíz év saarbrücken-i oktatás után 1978-ban Tübingen következett, nemcsak a középkori, hanem a történeti segédtudományok professzora is lettem. Aktív professzor voltam 1994-ig, közben egy alkalommal a Történettudományi Kar dékáni pozícióját is betöltöttem. Tübingen más feladatot is adott: az *Institut für Donauschwäbische Geschichte und Landeskunde* igazgatói teendőit is elláttam. 1994-ben, amikor betöltöttem 68. évemet, a szabályok szerint véget ért aktív professzori működésem. Az *emeritus* cím feljogosít arra, hogy előadást tartsak, vagy doktorandusz hallgatók munkáját irányítsam. Ezt ma, az *emeritus* státusz tizedik évében már nem teszem, de a kutatómunkát nem hagytam abba, egyetemi dolgozószobámban ma is naponta megfordulok.

Professzor úr kutatómunkáját több nagy téma köré lehet csoportosítani. Melyiket tartja a legfontosabbnak?

Ha egy szóval lehet jellemezni, az egyháztörténet kutatójának tartom magam. Hogy mit is jelent az egyháztörténet és az egyháztörténeti kutatás, erről nemrégiben fogalmaztam meg gondolataimat, amikor Bécsben a teológiai doktorátusomnak az ötvenéves (arany) jubileumát ünnepeltük. Egy középkorral foglalkozó történész lépten-nyomon az egyházzal kapcsolatos kérdésekbe ütközik, ez tény. De hogy vajon egy egyházzal foglalkozó kutatás mitől válik egyháztörténetté, az nehezebb kérdés. Például amikor sikerrel teljesítettem középkori témájú habilitációm, a Bécsi Egyetem Teológiai Kara nem akarta mint egyháztörténet-írást elfogadni, mivel az általam használt egyházfogalmat túl profánnak, veszélyesen profánnak minősítette. Milyen legyen hát egy egyháztörténeti munka: „veszélyesen profán” vagy mélyen teológiai szemléletű? Miután a 896 és 1046 közötti időszak pápai oklevelei egy háromkötetes munkában kiadásra kerültek, 1989-ben pápai magánkihallgatásban volt részem. A Vatikán nagyon pozitívan értékelte munkámat ökumenikus szemlélete miatt, és az értékelés azt tükrözte, hogy egyháztörténeti munkaként kezelték. Kérdezhetném tehát: attól egyháztörténet, hogy az a kutatás tárgya, mint ahogy a művészettörténésznek a művészet, a zenetörténésznek a zene, orvostörténésznek az orvostudomány? De senki sem várja, hogy egy orvostörténész operáljon, vagy egy zenetörténész szólókoncertet adjon. Miért van ez másképp az egyháztörténettel? Diákként az egyháztörténeti bevezető előadáson azt a meghatározást hallhattuk, hogy az egyháztörténet nem más, mint a Szentírás magyarázata

(*Auslegung der Heiligen Schrift*), de ha belegondolunk, hány fêlesikerült bibliamagyarázatot (és bibliamagyarázót) tudunk felsorolni a múltból! A legismertebb és sokat idézett példa II. Orbán pápa, aki az 1095. évi nevezetes Clermont-i prédikációjában a keresztes hadak indulására szólított fel. A következmények ismertek.

Megfogalmazott-e saját maga számára történelmi „ars poeticá”-t valamilyen formában?

A kérdésre Thomas Ebendorfer-től vett idézettel válaszolnék, aki 1458-ban írott pápaságtörténetében úgy fogalmazott, hogy „*historiam pro mea informatione describere*”, azaz úgy kell megírni a pápasággal és az egyháztörténettel kapcsolatos kritikai megjegyzéseinket, hogy a megfogalmazásban tetten érhető legyen a teológus is és a történész is. A történész pedig nem dolgozhat másképp, mint a szakma szigorú módszertani szabályait követve.

Professzor úr, a Thomas Eberdorfer-idézet kapcsán kérdezem: visszatért fiatalkori témájához?

Bizonyos értelemben igen, de azt is mondhatnám, el sem hagytam. Amikor Lhotskynál tanultam, ő éppen Eberdorfer *Chronica Austriae* művének kritikai kiadásán dolgozott. Gyakran emlegette, hogy mennyi kézirat van még tőle kiadatlanul. Disszertációtémaként, ahogy arról szó esett, Lhotskytól egy Ebendorfer kéziratot kaptam, az egyházzakadáról szóló *Traktátumot*. A szövegkiadáson túl, amely 1954-ben jelent meg, több tanulmányom is született belőle. Ebendorfer műveivel foglalkoztam később is. A *Chronica pontificum Romanorum*ot 1994-ben adtam ki, és jelenleg is Ebendorfer kéziraton dolgozom.

Az egyháztörténet területén Professzor úr neve a pápaság történetével kapcsolódott össze.

Igen, forráskiadványaim közül a pápai oklevelek három terjedelmes kötetet tesznek ki. Kiadásuk több évtized munkájának gyümölcse. A hozzájuk kapcsolódó tanulmányaim, könyveim (például a Canossa-járásról írt kötet) megjelentek francia és olasz nyelven is. A pápaság történetéről írt monográfiámat Magyarországon magyarul, Romániában románul is kiadták.

Hogyan alakította ki kutatási és munkamódszerét?

Lényegében készen kaptam tanáraimtól. Meghatározók voltak azok az évek, amelyeket az *Institut für Österreichische Geschichtsforschung* levéltáros kurzusain töltöttem – az egyetemi diploma megszerzése után. Kis létszámú csoportban dolgoztunk, heti négy-hat órát töltöttünk paleográfia gyakorlattal. Ma is azt gondolom, hogy a levéltárosi munka a legjobb, amit egy történész végezhet: nap mint nap a történelmi források között, amelyekből szorgalmas méhecske módjára összegyűjtheti anyagát.

Mondhatjuk, hogy a forráskiadást tartja a legfontosabb történelmi feladatnak?

Mindenképpen. Emiatt is vállaltam szívesen feladatot a *Monumenta Germaniae Historica* vezető grémiumában, illetve a *Regesta imperii* feldolgozására szerveződött németországi bizottság vezető testületében. Ez előbbiben 1973 óta munkálkodom, az utóbbi testületnek pedig alapító tagja (1967) vagyok. 1995-től elnökként irányítottam a kutatást.

Térjünk át Professzor úr másik kutatási témájára, amelyet az imént hobbynak nevezett: az erdélyi századok történetére. Mégsem lehet pusztán hobby, ha egyetemi feladatai mellett egy kutatóintézet irányítását is vállalta!

Öt évig, 1987 és 1992 között irányítottam a tübingeni székhelyű *Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde* munkáját. Fiatal munkatársak kerültek az intézetbe,

hosszútávú kutatási programokat állítottunk össze. A téma azonban igen szerteágazó, messze túlnyúlik a középkori témájú alapkutatásaimon. Utolsó aktív egyetemi éveimben már nem vállaltam a vezetői munkát. Az erdélyi szászok, illetve a Duna-menti svábok történetének feldolgozására, hagyományaik őrzésére több tudományos társaság is létrejött, amelyek munkájában részt vettem, és jelenleg is részt veszek. 1962-ben alapító tagja voltam a heidelbergi székhelyű *Arbeitskreis für siebenbürgische Landeskundene*, 2001 óta pedig tiszteletbeli tagja vagyok. 1965-től vettem részt a *Südostdeutsche Historische Kommission* (München) munkájában, ahol 1982 és 2000 között az elnökség tagja is voltam.

Mindez Professor úr tudományos szervező tevékenységét mutatja. A medievisták számára mégis inkább a Konstanzer Arbeitskreis vitaülései és műhelybeszélgetései az ismertebbek.

Konstanz valóban a középkorkutatás fontos fórumává vált. A munkacsoportnak hosszú ideig tagja voltam, a tudományos program alakításában mint elnökségi tag (1989-től), és mint elnök (1991–1994) vettem részt. Két olyan ülészak volt, amelynek tudományos programja személyes kezdeményezésemre valósult meg. Ezen vitaülések anyaga a „*Wahlen und Wahlen im Mittelalter*” és a „*Toleranz im Mittelalter*” című kötetekben jelent meg. Fontos – bár nem annyira ismert – kiadványa a munkacsoportnak a tudományos viták jegyzőkönyvének anyaga, amelyet minden alkalommal megjelentettünk.

De ne feledkezzünk meg Professor úrnak a külföldiek számára talán kevésbé ismert kutatásairól sem: a helytörténeti témákról.

A helytörténetnél tágabb értelmű, de talán mégis ide tartozik az osztrák protestantizmus tanulmányozása, a saarbrückeni és a baden-württembergi helytörténeti tanulmányok pedig mindenképpen.

Gazdag és sokrétű munkásság nyomán Professor úr számos elismerésben részesült.

A tudományos munka elismerésének fontos mérföldköveit jelentik az akadémiai tagságok. 1971-ben, negyvenöt évesen választottak meg az Osztrák Tudományos Akadémia levelező tagjainak sorába. Egy évvel később a Mainzi Tudományos Akadémia rendes tagja lettem. 1978-ban pedig az *Instituto di Studi Matildici* levelező tagja lettem Reggio-Emiliában. Mindezek az elismerés mellett újabb feladatokat is hoztak. A mainzi akadémiai tagság több bizottsági munkában való részvétellel járt, kezdetben tagként, majd három bizottságban elnökként. 1977-től a középkori latin nyelvű feliratok publikálásával foglalkozó bizottság, 1995-től a *Regesta imperii Bizottság* és 1999-től a Történettudományi Bizottság elnöke voltam. Akadémiai küldötként kerültem a *Monumenta Germaniae Historica* központi igazgatóságába.

Az elismerések sorát a külföldön kapott díszdoktori címeikkel folytathatnánk ...

Az elsőt Kolozsváron kaptam 1991-ben, utána Pécsen 1999-ben, majd 2003-ban a bucaresti következett. De számomra nagyon fontos elismerés a *Siebenbürgisch-sächsisch Kulturpreis* és a Baden-Württemberg tartományi érdemérem.

Tanítványai vaskos kötetekkel emlékeztek meg életpályájának kerek évfordulóiról.

Tanulmánykötet (*Festschrift*) a 65. születésnapomra megjelent „*Ex ipsi rerum documentis*”, amelyet azok az előbb már említett tanítványaim szerkesztettek, akikkel a saarbrückeni egyetemen a pápai oklevelek regesztáinak összeállításán és kiadásán együtt dolgoztam. Az 1986. és 1996. évi kötetek válogatott tanulmányaim újraközlésére adtak lehető-

séget. Előbb a középkorral foglalkozók (*Im Bannkreis des Mittelalters*), majd az erdélyi szászok történetéhez kapcsolható témájuk (*Siebenbürgen und seine Hospites Theutonici*) kerültek sorra. Nem kötettel, de ünneppéggel megemlékezett a tübingeni egyetem Történeti Fakultása a 75. születésnapomról is.

Nem kerülhető meg a kérdés: milyen kapcsolata van Professzor úrnak a magyar történészekkel, illetve a magyar történettudománnyal.

A magyar történészek közül Mályusz Elemérrel, Fügedi Erikkel tartottam fenn folyamatos kapcsolatot, Bak Jánossal németországi működése idején. Jelenleg Kubinyi Andrással, Érsegi Gézával és Font Mártával.

Hogyan ítéli meg, Professzor Úr, mennyire ismertek a magyar történettudomány eredményei külföldön, például Németországban?

Sajnos válaszom rövid: alig van fogalmuk róla, pedig a magyar történelem nagyon érdekes, a kutatási eredmények figyelemreméltók. Remélhetőleg ez a jövőben változni fog, hiszen az új Európában mindegy kell hogy legyen, hol lakik az ember.

Professzor úr mindenképpen kivételnek számít, hiszen nemcsak ismeri a magyar történelmet, hanem követi a magyar nyelvű szakirodalmat, és néha beszél is nyelvünket. Pécssett például a díszdoktori cím átvételekor, amikor elhangzott székfoglaló előadása, magyar nyelvű előadással lepte meg hallgatóságát. Nagy sikert aratott vele, hiszen korántsem jellemző, hogy a külföldi díszdoktorok magyarul adnának elő.

Sajnos a magyar nyelvet inkább passzívan ismerem, de rendszeres olvasással frissen tartom ismereteimet. Szoktam felkérést kapni, hogy magyar nyelvű középkori témájú kötetekről írjak recenziót. Szívesen teszem, hiszen a magyar történelemhez mindig is vonzódtam.

Mi az, ami Professzor Úr számára különösen érdekes a magyar történelemből?

Természetesen mindenekelőtt a középkor. Fantasztikusan érdekes az az egyedülálló tolerancia, amely Szent István *Intelmeiben* megfogalmazódott, és a idegenek befogadásában folyamatosan érvényesült is. De nagyon érdekelnek a későbbi korok is, például ahogy a magyarok II. József idején síkra szálltak szokásaik megtartásáért, vagy Kossuth eszméi. A könyvtárban a magyar történelmet elemző sokféle írás található.

Most min dolgozik, Professzor úr?

Visszakanyarodunk egy többször említett névhez: Ebendorfer újabb kéziratának kiadását készítem elő. A források izgalmasak, és a velük való foglalkozás ma is nagy örömet okoz nekem.

Köszönöm az interjút! Jó egészséget és továbbra is töretlen munkakedvet kívánok!

Mainz, 2004. november

Az interjút készítette: FONT MÁRTA